

УДК 801.82:[821(=512.19) +821.161.2]

Леніє ДЕМІРДЖАЄВА

**«ЗАПОВІТ» Т. ШЕВЧЕНКА У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
ЕШРЕФА ШЕМ'І-ЗАДЕ**

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).
Демірджасва Л. «Заповіт» Т. Шевченка у перекладацькій інтерпретації Ешрефа Шем'ї-заде; 7 стор.; кількість бібліографічних джерел – 5; мова – українська.

Анотація. У статті дана оцінка творчої особистості Т. Шевченка. Зроблено порівняльний аналіз славетного Шевченкового твору «Заповіт» у перекладі поетом Ешрефом Шем'ї-заде на кримськотатарську мову.

Ключові слова: ліричний вірш, художній переклад, художній світ.

Постановка проблеми. Історія свідчить, що міжкультурні взаємини українців та кримських татар були надзвичайно цікавими. Душевна та тепла традиція обох народів поєднана в багатогранному культурному просторі. Історичне минуле знайшло своє відображення й у літературах обох народів. Вагомий внесок у становлення і розвиток українсько-кримськотатарських літературних зв'язків зробили такі відомі діячі культури, як А. Кримський, О. І. Губар, Павло Тичина, І. Гаспринський, Б. Чобан-заде, О. Акчокракли, А. Ляtif-заде, В. І. Гуменюк, Ю. Кандим та інші. Українська поезія, зокрема й вірші Т. Шевченка, стала надбанням кримських татар лише в другій половині 30-х років. Серед кримськотатарських літературознавців та письменників, які вивчали творчість Тараса Шевченка, особливо виділяються такі, як А. Алім, Ш. Алядін, Е. Шем'ї-заде, А. Осман, Ш. Селім, А. Велієв, Ю. Кандим, Ш. Алі, А. Мефаєв, Р. Муєдін, К. Джаманакли, Е. Фазил, А. Менсеттаров. Твори великого поета публікувалися не тільки окремо, але й у збірках з коментарями видавців, редакторів, відомих на той час людей. Тарас Шевченко, хоч багато мріяв про Крим, так і не побачив його, але краса дивовижного та прекрасного краю усе-таки знайшла своє відображення в його творчості. Кримській тематиці відведено значне місце у творчості поета.

Якщо простежити творчість українського письменника та творчість кримськотатарських поетів, ми знаходимо багато спільного. Їх зближувала не тільки трагічна доля та життя далеко від Батьківщини, а також те, що вони були патріотами та дуже щиро любили вітчизну. Тарас Шевченко був зрозумілий кримськотатарській інтелігенції як непохитний борець за національну свободу, за безперешкодний розвиток національної мови та літератури. Таку схожість делікатно визначав народний поет Юнус Кандим: *«Читаючи Шевченка, – близько доторкаєшся з radoцями і боєм не тільки самого поета, але й кожного українця. Не тільки українця, а й кожного татарина. Усмішка на обличчі і біль у серці не можуть бути українськими чи*

кримськотатарськими. Прочитайте Шевченка і ви переконаєтесь в цьому» [1, с. 42]. Про світове значення творчості Шевченка народний поет, прозаїк Шаміль Алядін говорив: *«Інтерес у нашого народу до української поезії величезний. Осяйним її символом є Тарас Шевченко, ця одна із найвищих вершин світової поезії, яку видно з усіх кінців планети»* [1, с. 14]. Шакір Селім: *«Поезія Т. Шевченка для мене – це надзвичайна музика, підказана сповідальністю великого серця, хворого любов'ю до своєї Батьківщини»*.

Т. Шевченко, як геній українського народу, увійшов також у художній світ Е. Шем'ї-заде, але до сьогодні це питання залишалося поза увагою дослідників. Мета статті – описати стилістичні особливості оригіналу та перекладу поетичного твору Шевченка «Заповіт», з'ясувати смислову своєрідність між ними.

Е. Шем'ї-заде, також натхнений творчістю Кобзаря, пише свою популярну серед молоді того часу поему «Днепрельстан» (1931). Поема охоплює події, які відбувались під час будівництва Дніпрогесу. Поет звертається до Дніпра як до живої істоти, розмовляє з нею, адже вона захопила його своєю красою, історичним минулим та сьогоденням. Е. Шем'ї-заде метафорично називає Україну Шевченківською країною: *«Шайтин улу Шевченконь улькесинде»* [5, с. 31].

Найпопулярніша, найрідніша пісня та народний гімн Т. Г. Шевченка «Заповіт» стане бойовим заклик до боротьби не тільки на його батьківщині, але й далеко за її межами. Про популярність поета свідчить і той факт, що його «Заповіт» перекладали на мови багатьох країн світу. Кримськотатарські поети також сприяли поширенню революційного "Заповіту" Кобзаря. Під кримськотатарською назвою «Васиет» оригінальний твір було перекладено такими відомими кримськотатарськими письменниками, як Ешреф Шем'ї-заде, Амді Алім, Шаміль Алядін, А. Менсеттаров, Амет Мефаєв. Щодо перекладів «Заповіту» в кримськотатарській літературі, то вони мають свою хронологію.

Творчість Е. Шем'ї-заде дуже багатогранна. Цей відомий та талановитий поет не тільки створював гарні вірші, але й майстерно перекладав їх.

У його перекладах кримськотатарські читачі ознайомились з поезією та культурою європейських та східних країн. Читаючи Кобзаря, прислуховуючись до його провідних ідей як поета-борця за демократію, він був перейнятий наміром також перекласти відомий твір Шевченка. Славетний «Заповіт» Е. Шем'ї-заде переклав у 1935 році. Вперше вірш був надрукований у журналі «Йылдыз», 1987 р., № 5, саме цей першодрук публікується у збірнику "Заповіт" мовами народів світу [3], у 2006 р. переклад увійшов до збірки вибраних творів Е. Шем'ї-заде у трьох томах [4], [5].

Шевченківський «Заповіт» кримськотатарською мовою був презентований на пленумі Спілки письменників СРСР у Москві 1939 року. Тоді відомий український письменник Павло Тичина виступив і прочитав кримськотатарською мовою переклад Шаміля Алядіна вірша «Заповіт». Цей переклад, на його думку, вважався одним із найкращих, та не лише у кримськотатарській, а й загалом у тюркських мовах, так вважав відомий український письменник [1, с. 16]. За переклад «Заповіту» Ш. Алядін був нагороджений ювілейною Шевченківською медаллю. Нині він втрачений і новий переклад опубліковано в газеті «Кримська світлиця» (12.08.1995).

Безсмертний «Заповіт» надихнув іншого, але не менш відомого поета-перекладача А. Менсеттарова. У 1939 році в журналі «Едебият ве культура» серед інших перекладів цього поета друкується його варіант Шевченківського заповіту. «Заповіт» перекладача А. Аліма увійшов до збірника перекладів вибраних творів Т. Шевченка кримськотатарською мовою «Далекий і близький – Шевченко» [1].

Поет-лірик Амет Мефасв у 1961р. публікує свій варіант перекладу в газеті «Ленин байрагы» (09.03.1961 р.). Він був відповідальним редактором єдиного видання вибраних творів Т. Шевченка кримськотатарською мовою «Сайлама шиирлер» (Сімферополь, 1940).

У нашому дослідженні ми зупинимось на рядках оригінального твору та перекладу, зробленого кримськотатарським поетом Е. Шем'ї-заде.

Е. Шем'ї-заде, перекладаючи кримськотатарською мовою ліричний вірш, намагався і прагнув зберегти шевченківську провідну думку, його ритм і його інтонацію, але в перекладеному тексті неминуче виявляються особливості індивідуального національного художнього мислення. Розглянемо відтворення стилістичних особливостей шевченківського твору в перекладацькій інтерпретації Е. Шем'ї-заде. Одна із проблем художнього перекладу – це проблема точності й правильності. З огляду на те, що українська та кримськотатарська мова належать до різних мовних гілок, зберегти усю своєрідність поетичного твору при перекладі не є легким завданням. Але якщо зіставити весь текст твору в перекладі Е. Шем'ї-заде з варіантами інших перекладачів, слід визнати, що Е. Шем'ї-заде місцями дуже точний, йому вдалося наблизитися до потаємної глибини шевченківської думки:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Ольсем, мени комюньиз
Украинамнынъ багърына,
Мезарымны къазынъыз
Къулан чэль топрагъына.
Билейим мен курганнынъ
Коксюнде яткъанымны,
Днепрнинъ
Къутурып акъкъаныны.

Однак замість безособових форм в оригіналі «...Щоб лани широкополі, / І Дніпро, і кручі / Було видно, було чути, / Як реве ревучий», Е. Шем'ї-заде запропонував форму викладу від першої особи: «...Билейим мен курганнынъ / Коксюнде яткъанымны / Динълейим Днепрнинъ / Къутурып акъкъаныны», створюючи таким чином «ефект присутності».

Яскраві епітети «къулан чэль топрагъына», «коксюнде яткъанымны» передають любов героя до рідного краю, до широкого степу. Е. Шем'ї-заде вживає замість виразу «Україна» географічну назву «Україна». У перекладі авторський художній засіб тавтології «реве ревучий» не зберігається, це компенсується дієприслівниковим зворотом «къутурып акъкъаныны» (тече як ооскаженілий), зберігаючи сильне звучання образу:

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отоді я
І лани, і гори –
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... А до того –
Я не знаю Бога.

Не вакъыт о душман къанын
Украина узеринден
Ювып кетер... тек о заман
Турарым мен къабримден –
Дуа этип тек о заман
Чыкъарым арш-аълягъа,
Онъа къадар менде ёкътыр
Ышанч Алла-таалыгъа.

Кримськотатарський перекладач опускає частину метафор, або представляє свої варіанти деяких метафор, відходячи від шевченківської стилістики. Е. Шем'ї-заде взагалі не перекладає лексеми «синєє море», «і лани, і гори», тільки наголошується наявність факту – «ювып кетер» (зміє) замість «понесе».

Слова «Молитися... а до того –/ я не знаю Бога» не означають, що Шевченко ними заперечував основну релігійну ідею. "Не знаю" – це не означає,

що Бога немає. Висока лексика в перекладі Е. Шем'ї-заде ємко і повно передає глибину і піднесеність сумних почуттів. Маючи на увазі, що в релігії ніколи не слід Богу дорікати, треба знати, що часто, виконуючи прохання людини, Бог дає зміни в його долі непередбачені і не завжди з вигляду сприятливі. Е. Шем'ї-заде для перекладу одного українського слова використовує словосполучення, якщо це зумовлено нормами кримськотатарської мови. В теології ісламу слово «арш» – це найграндіозніше тіло, створене Всевишнім, воно знаходиться над небесами, над Раєм і нагадує Трон, вказує на Могутність Бога і Його Нескінченну Владу. Трон – символ Могутності Бога, і не можна думати, що Бог зробив його місцем для Себе. Слово «бог» перекладено як «арш-аъля», «Алла-тааля», оскільки в мовній картині світу кримських татар цьому поняттю відповідає таке поєднання з двох слів. «*Дуа етип тек о заман турарым мен къабримден*» (помолившись, тільки тоді я встану з могили). Рядки «*Онъа къадар менде ёкътыр / Ышанч Алла-тааляъа*» цілком відображають зміст оригінального твору, «*а до того – / Я не знаю Бога*» відносяться до післясмертного буття Шевченка.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волно окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути

Література

1. Далекий і близький – Шевченко. – Сімферополь : Доля, 1999. – 224 с.
2. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 371.
3. Шевченко Т.Г. "Заповіт" мовами народів світу. – К. : Наукова думка, 1989. – 248 с.
4. Шем'ї-заде Е. Вибрані твори в 3-х томах. Том 1 / Е. Шем'ї-заде. – Сімферополь : Тарпан, 2008. – 288 с.
5. Шем'ї-заде Е. Вибрані твори в 3-х томах. Том 2 / Шем'ї-заде Е. – Сімферополь : Тарпан, 2009. – 216 с.

Леніе Демірджаяева

«ЗАПОВИТ» Т.ШЕВЧЕНКО В ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЕШРЕФА ШЕМЬИ-ЗАДЕ

Аннотация. В статье дана оценка личности Т. Шевченко. Сделан сравнительный анализ знаменитого Шевченковского произведения «Завещание» в переводе поэта Эшреф Шемьи-заде на крымскотатарский язык.

Ключевые слова: лирическое стихотворение, художественный перевод, художественный мир.

Leniie Demirdzhaieva

«TESTAMENT» OF T. SHEVCHENKO IN THE INTERPRETATION OF ESHFER SHEMI-ZADE

Summary. The article assesses personality of T. Shevchenko. Comparative analysis of the works of famous Shevchenko's "Testament" translated poet Eşref Shemi-zade on the crimean tatar language was made.

Key words: lyric poem, literary translation, the art world.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.

Демірджаяева Леніе Марленівна – аспірант РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет».